

BORZSÁK ISTVÁN

CATULLUS ÉS A POLITIKA?

Catullus történetírónak ajánlotta ugyan lírai verseinek gyűjteményét, de ez a kötetke (*libellus*) semmiképpen sem tekinthető primér történeti forrásnak, írója pedig közéleti személynek. Verseinek utalásaiból mégis következtethetünk a viharos köztársaság-vég történéseinek szubjektív megítélésére, magánéleti ellenszenvének célpontjaira, de koherens politikai gondolkodást fölösleges volna benne keresnünk. Kódolt üzeneteiből mindenesetre valószínűsíthető, hogy Hieronymus életrajzi tudósításával ellentétben még a köztársaság ügyének pharsalosi elbukását is megélte.

Kulcsszavak: Catullus, Caesar, Crassus, Pharsalos

Idestova fél évszázad múlt el fölöttünk azóta, hogy „*Otium Catullianum*” címmel a költő libellusának 51. darabját (*Otium, Catulle, tibi molestum est...*) egy előadásunkban interpretáltuk.¹ Az *otium* jelentésfejlődését ezután „Catullustól Tacitusig” a FIEC budapesti kongresszusán követtük nyomon.² A Sapphó-vers szabad fordításába és kiváltképp a talányos záróstrófába rejtett baljóslatú szerelmi vallomás a költő elbizonytalanodását, tanácstalanságát érzékelteti: mit tehet egy *virtus*-tól duzzadó római polgár a szerelemtől lenyűgözött állapotában? A valamikor magától értetődő *negotium* vállalásához a végnapjait élő köztársasági Róma forrófejú aranyifjának sem kedve, sem lehetősége; a *res publica* (újkori megjelöléssel: ’köztársaság’) helyett néhány barátira szűkült társadalmi közege hovatovább *egyetlen* személyre korlátozódik, az önfeladással együttjáró *otium* pedig — a történelmi példák tanúbizonysága szerint — nemcsak „szegény” (*miser*) Catullusokat, hanem akárhány „királyt és gazdag várost” is tönkre juttatott (*otium et reges prius et beatas perdidit urbes*). Amint az *Odi et amo*-ban olvassuk, a hagyományos közösségből kiszakadt, szerelmének ellentmondásaiban vergődő férfi nem képes cselekvésre (*quid faciam?*);

¹ Ant. Tan. 2 (1955) 181 skk. = Dagma I 87 skk.; Acta Ant. 4 (1957) 212 skk.; megjelent *W. Eisenhut* reprezentatív válogatásában is: *Antike Lyrik. Ars interpretandi* 2 (Darmstadt) 1970, 97 skk.; vö. *E. Lefèvre: Otium Catullianum und Otium Horatianum*, az „*Otium — negotium*” c. carnuntumi symposion aktáiban (szerk. *E. Sigot*, Wien 2000) 202: „mit voller Zustimmung”.

² Actes du VIIe Congr. de la FIEC. (Bp. 1983) 415 skk. = Dagma II 211 skk.

kénytelen beismerni, hogy nem *ő* cselekszik, hanem *vele* történik, ami történik (*fit*), és közben a keresztrefeszítés kínjait szenved: *et excrucior*:

Sem kedve, sem lehetősége, — írtuk az imént a végnapjait élő köztársasági Róma ifjúságának (és nemcsak az ifjúságnak) hangulatáról. Az 50-es évek derekán járunk. Cicero diadalmasnak érzett „honmentése” (63) után jött a száműzetés, majd a dicsőséges felmagasztalásként átélt hazatérés, csak éppen már az első triumviratus regnálása közepett; az általános zűrzavart a luccai paktum (56 tavaszán; Mommsen szerint³ „a nagy varázsló — Caesar — egyik legsikerültebb bűvészműtatványa”) nem rendezte, legfeljebb tartósította. Idézzünk most néhány korjellemező mondatot Ed. Meyer emlékezetes monográfiájából: „Az 54. év a legpiszkosabb üzletelés és cselszövények jegyében zajlott... A *nobilitas* az élet-halál küzdelme során még rendelkezésre álló időt arra használta, hogy ország-világ előtt szégyenletes módon prostituálja magát... A bitorlók (Usurpatoren, vagyis a triumviratus nagyjai) minden tényleges hatalmat magukhoz ragadtak... A választási visszaélések a törvényi szigor ellenére elképesztő méreteket öltöttek... Egyik politikai per követte a másikat... Vatiniust, Caesar gyűlölt kiszolgálóját persze praetorságának letelte után sem sikerült levadászni (i. m. 198: zur Strecke bringen). C. Licinius Calvus, a tehetséges fiatal költő és szónok, csak úgy, mint barátja, Catullus, és általában a független ifjúság, lelkesen kiállt a köztársaság eszménye mellett...”⁴ (Vö. Cat. 53,2 sk. *cum mirifice Vatiniana meus crimina Calvus explicasset...*)⁵ Képzeltük, mit szóltak ezek a lelkes ifjak, de az öregek is, amikor Cicero — Caesar inzisztálására — *vállalta* minapi gyűlölt ellenségének, Vatiniusnak törvényszék előtti védelmét...

Ed. Meyer nem is nagyon túlzott az 50-es évek közállapotainak fenti jellemzésében, legfeljebb a „független ifjúság” függetlensége és Catullusék harci elszántsága tekintetében vannak fenntartásaink. Legalábbis a költő keresetlenül megmondta, hogy mennyire törődik *ő* Caesarral és általában a politikai élet szereplőivel (93):

*Nil nimium studeo, Caesar, tibi velle placere,
nec scire, utrum sis albus an ater homo.*⁶

A Budé-sorozat Catullusának érdemes kiadója, G. Lafaye⁷ mindenesetre külön fejezetben ismertette Catullus „politikáját”. Ezek szerint Caesar nem titkolta sértődöttségét a költő epigrammái (29; 57) miatt. A „Mentula” elleni förmedvények (94; 105; 114 sk.) közvetve bár, de félreérthetetlenül az utált Mamurra *gazdája* ellen is irányultak. Ed. Meyerrel ellentétben Lafaye nem hinné, hogy Catullus politikai

³ Röm. Gesch. III⁸ 320.

⁴ Ed. Meyer: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius*.² Stuttgart—Berlin 1919, 193 skk.

⁵ Ehhez l. még Ed. Fraenkel: *Catull's Trostgedicht für Calvus*. Wiener Stud. 69 (1956) 278 skk. = Kleine Beitr. 2 (Röm 1964) 103 skk. = *Ars interpret.* 2, 111.

⁶ Vö. O. Weinreich: *Die Distichen des Catull*. Tübingen 1926, 16 skk.

⁷ Paris 1932, p. XVI.

okokból támadta volna apjának rendszeres szállóvendégét, aki különben is megtalálta a módját a nagyúri kiengesztelődésnek.⁸ „Merész feltételezés volna Catullusból a köztársaság meggyőződéses védelmezőjét fabrikálni” (faire de lui un défenseur convaincu du régime républicain). Persze, hogy Catullus ostromozza Caesar környezetének züllött, haszonleső tagjait, de nem kíméli a hasonlóképpen Nagy Pompeiust sem, amikor az apóst és vót egyaránt „mindenek megrontójaként” támadja (29,24 *socer generque perdidistis omnia*), és alkalomadtán (113) magánéletükről sem hallgat.⁹ Ide kívánczok a költő szívbéli barátjának, Licinius Calvusnak egy nem éppen finom, sőt nyíltan gyalázkodó epigrammája a *Magnus* ellen (FPL 18 ed. Büchner):

*Magnus, quem metuunt omnes, digito caput uno
scalpit. Quid credas hunc sibi velle? Virum!*
(Vö. Plut., Pomp. 48, — Clodius uszító szavairól.)

Igaza van Lafaye-nek abban, hogy Catullus nem fogy ki a gyalázkodásból, ha Caesar kísérőinek (*comites*) „zsiros” — vagy éppen túl zsiros — megjutalmazásáról van szó. Ha viszont a maga „kísérői” szerepvállalásának anyagi sikertelenségére emlékezik, akkor is természetesen Memmius vagy Piso a hibás. Az pedig csak a francia szerző gall öntudatával magyarázható, hogy a veronai kiengesztelődés után Catullus „hazafiúi büszkeséggel” (non sans fierté patriotique) számolt volna be a Lesbiának küldött búcsúüzenetben a nagy Caesar *monimentum*-airól (11,10), mintegy „a Galliában kivívott győzelmek emlékműveiről”,¹⁰ illetve a fegyveres római hódítás szemmel látható, kézzel fogható következményeiről (des traces que ses victoires ont laissées dans la Gaule à peine conquise). Lafaye zárómondata szerint a közéleti szereplők ellen intézett támadások valóságos indítékai (véritables motifs) talán magántermészetűek és csak távolról hozhatók összefüggésbe a politikával.

Otto Weinreich (i. m. 18) sem holmi „mélyebb államférfiúi belátásból” (aus tieferer, staatsmännischer Einsicht heraus) eredeztette a neóterikus költők szenvedélyes kirohanásait Caesar vitatott személye ellen („dazu waren sie viel zu sehr Aestheten und zu wenig Politiker”); magyarázzuk mindezt inkább „ifjonti ellenzéki-eskedéssel, a nagyvárosi botrányok pertraktálásában, a gyilkos hatású odamondásban, a hatalmon lévők szinte öncélú bemocskolásában talált örömmel vagy éppen puszta pletykázó kedvvel” (aus Freude am Klatsch, an der massiven Zote, die man dem Mächtigen unbekümmert entgegenschleudert).

Általánosságok helyett azonban vegyük szemügyre a szóhajó verseket! Kezdjük a 11.-kel, amelyből Lafaye a cisalpinai költő kelta patriotizmusának megnyilvánulását vélte kicsendülni. A „hű” barátok, akik kísérőként (*comites*) bizonyára — sans doute — önfeláldozó módon viselnék a világvégi vállalkozások minden meg-

⁸ Vö. M. Gelzer: Caesar, der Politiker und Staatsmann. München 1941, 152.

⁹ Vö. O. Weinreich: i. m. 18.

¹⁰ Vö. Digma IV 84 sk.

próbáltatását is (*omnia haec temptare simul parati* — gondoljunk Horatius későbbi veszélyvállalására: Epod. I 3 skk.) —, vigyék hát meg a meglepetésül utoljára hagyott „nem szép üzenetet” (*non bona dicta*) a hűtlen „leánykának”. Agyonmagyarázott vers, amelynek magyarázóit véletlenül sem térnének ki a kínosan körülményeskedő három első strófa földrajzi (és történelmi) utalásaira: *extremi Indi*, a világtenger távolkeleti partjai; Hyrcania; a hippokratészi milieu-elmélet szerint „elpuhult” arabok; Belső-Ázsia nomádjai, a „nyilas” parthusok; a hétágú Nílus, majd — hirtelen égtáj-váltással — az Alpokon túli országok, a Galliát határoló (de már a Germaniába átvezető hidat elviselő) Rajna; legvégül a „félelmetes” britannok (*horribiles ultimique Britanni*). Catullus itt a Közel- és Távol-Kelet legendás meghódításának félbemaradt művét *Nyugaton* folytató újabb „Nagy” (*Caesar magnus*) szerepében tünteti fel magát, nemrég Memmius üres erszénnyel megtérő *comes*-ét, akit most nem akármilyen *comes*-ek kísérenének, hogy bőkezűségéből megtollasodjanak. Dicső *kíséret*, méltó arra, hogy a mocskolódásnak induló, majd a szívszorító virághasonlaltal végződő búcsúüzenetet Lesbiának átadja.

Mivel folytassuk? Akárhogyan üljük is fel Catullusunkat, a változatosság ellenére *ugyanazzal* a közhangulattal: a szűk baráti körön kívül tapasztalható csömörrel, elbizonytalanodással, meghasonlással szembesülünk. A 45. versben például a boldog Septimius „veszettül (!) szerelmes” (*perdite amat*), és ezért minden veszedelmet kész volna vállalni (*paratus*, akárcsak az iménti Furius és Aurelius); Acméjét (boldogságának „tetejét”, ἀκμή-*ját*) Szíria vagy Britannia minden sűrű kincséért nem adná (21 sk.):

*unam Septimius misellus (!) Acmen
mavult, quam Syrias Britanniasque.*

Igen, Crassus és Caesar Rómájában, a szíriai és britanniai hadihírek hazaszállingózásának hónapjaiban élünk. Már pedig nemcsak a kortárs Cicero tartotta számon, hogy a „gazdag” Crassus nem elégedett meg gazdagságával (De fin. III 22,75 *sapiens rectius appellabitur dives, quam Crassus, qui nisi eguisset, nunquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset*), hanem triumvir-társaival versengve Kyros és Nagy Sándor hadi babérajaira is pályázott (Cic., Brut. 81,281 *Cyri et Alexandri similis esse voluit*; Plut., Crass. 14 skk.; Iust. LXII 4,4), míg Carrhaenál szánalmas végre nem jutott (Cic., De div. II 9,22 *cum ignominia et dedecore periit*).

Ekkoriban zajlott Caesar britanniai expedíciója is (vö. Tac., Agr. 13,1; a caesari kezdeményezés claudiusi folytatásának körülményeiről és szereplőiről vö. Dragma III 177 skk.). A Nyugaton és Keleten folyó hadműveletek Róma közönségét egyaránt foglalkoztatták. A Catullustól megörökített Arrius (84,10 *missus in Syriam*) mindenestre csak különködő kiejtésével (*chommoda dicebat, si quando commoda vellet dicere*) adott alkalmat a szóbeszédre a költő baráti körében. Hazatért-e az illető, nem tudjuk; a *nuntius horribilis* egyelőre arról szólt, hogy amerre csak Arrius járt, elterjedt a modoroskodás ragálya, és már az Ióniai tengert is *Hióniainak* mondják. Crassus seregének tragédiájáról Catullus nem tesz említést. A vereség szégyene (a római hadijelvé-

nyek elvesztése, majd később Antonius újabb kudarca 36-ban) azonban évtizedeken át foglalkoztatta a közvéleményt egészen 20 tavaszáig, amikor Augustus a parthusok átmeneti (diplomáciai) engedékenységet világraszóló sikerként ünnepeltette.¹¹

A magánélet *otium*-ának állóvizében lubickoló — vagy vergődő? — Catullust mindez nem készítette írásra. Pedig Crassus expedíciós seregének viszontagságairól legalább annyit beszélhettek az emberek, mint Caesar britanniai partraszállásáról¹² vagy Pompeius ellenlépéseiről. Éppen ezért az 50-es évek Rómájának megismerése szempontjából — kiegészítésül — célirányosnak véljük pl. a plutarchosi Crassus-életrajz tanulságainak megszívlelését. A másfél évszázaddal későbbi Plutarchosnak bőven volt miből merítenie ahhoz, hogy a „gazdag” triumvir egész pályafutását a luccai paktumban rögzített osztozkodásig rövidebben (c. 1—16), olyannyira vágyott közlekeleti hadviselését — kellő drámaisággal — annál részletezőbben (17—33) tárgyalja. Az életrajz forrásainak találgatásával (a mytilénéi Theophanés? Asinius Pollio? ...) nem sokra megyünk; az előbb említett „drámaiság” a hellénisztikus historiográfia regényes-drámai vonulatának a mi esetünkben is kitapintható voltát jelenti, fűszerezve a Plutarchosra jellemző anekdotákkal. Ilyen például, ahogyan a galatai Deiotarus a korosságát gúnyoló Crassusnak nem marad adósa (17), vagy kiváltképpen az a nyilván hiteles gesztus, amellyel a parthus követ a csupasz tenyerét mutatja a dicsekvő római vezérnek, mondván, hogy „előbb nő ki azon a szőr, semmint Crassus meglátja Seleukeiát” (18). Ezt így biztosan nem találhatta ki sem görög, sem római kortárs, vagy későbbi krónikás. Hitelesen *keletinek* mondhatjuk, mivelhogy Forgách Ferencünk — ezerhatszáz évvel később — ugyanígy tétet fogadalmat (történeti művének III. könyvében) a nagy Szulejmánnal, holmi trónöröklési hárem-intrikák lezárásául.¹³ A zeugmai átkelés során észlelt baljós jelenség (19: a római vezér díszesen felszerszámozott hadiménjét elnyeli az örvénylő folyó) szintén keleti *χαραnah*-elképzelést tükröz (vö. Tac., Ann. VI 37,2 és XV 7,2).¹⁴

¹¹ Horatius többféleképpen értelmezhető *abl. abs*-a (C. III 5,3 sk. *adiectis Britannis imperio gravibusque Persis*) jól illik Augustus önértékelésének diplomatikus túlzásaihoz. — A *signa recepta* kérdéskörét szélesebb összefüggésben tárgyalja Th. Schäfer: *Spolia et signa*. Baupolitik und Reichskultur nach dem Parthererfolg des Aug. Nachrichten Akad. Wiss. Göttingen, I. Kl. 1998/2, 45 skk.

¹² Ehhez l. *Dragma* III 177 skk.

¹³ *Süith—Thompson* Motif-indexében (IV J 1289. 16 „Hairless palm”) csak távoli párhuzamokra van utalás.

¹⁴ Vö. *Kopeczky Rita*: A perzsa királyideológia egy eleme Xenophón Anabasisában. Ant. Tan. 44 (2000) 43 skk. — A történelem furcsa fintora, hogy míg Crassusnak valóban nem sikerült meglátnia Seleukeiát, addig katonái a parthus birodalom legészakibb határára is eljutottak — mint hadifoglyok. A Carrhaenál foglyul ejtett római legionariusokat ugyanis a parthusok Margianében telepítették le; innen azonban egy részük hamarosan továbbállt, ti. Chihchih hun fejedelem zsoldjába fogadta őket, és a Talas folyó völgyében épült székhelyének védelmét bízta rájuk. Vö. *H. H. Dubs*: An ancient military contact between Roman and Chinese. Amer. Journ. Phil. 62 (1941) 3 skk.; *Harmatta János*: A hunok eredete. Ant. Tan. 43 (1999) 231 sk. (további irodalommal). Crassus legionariusainak másik részét (akik letelepített hadifoglyokként a parthus birodalom területén maradtak), Phraates parthus király Kr. e. 20-ban (a római hadijelvények visszaadásával együtt) jórészt szabadon engedte (Cass. Dio LIV 8,1), vö. *G. Binder—H. Heckel*: Abschied von Regulus. Überlegungen zu Hor. C. III 5. Würzb. Jahrb. N.F. 26 (2002) 80 sk.

A parthusok elleni hadivállalkozás epizódjainak drámai részletezésében se szeri, se száma a szenzációkat hajhászó (Kleitarchos-féle) hellénisztikus történetírók közismert patronjainak: a barbárok „vadállati üvöltözésétől” félelmesen visszhangzik a környék; a páncélos lovasság nyilai a rómaiak kezét a pajzsukhoz, lábuk szárát a földhöz szegezik¹⁵ stb. A gyötrelmes utolsó éjszaka leírása (c. 27: a római legionáriusok már semmire sem gondolnak, csak a maguk sorsát siratják, Crassus pedig, aki beteges nagyravágásában mindaddig azt hitte, hogy mit sem ér az élete, ha két másikonál alábbvaló, most — mint a sors változandóságának jelképe — köpenyébe burkolózva fetreng) kísértetiesen emlékeztet a tacitusi Germanicus-aristeia egyik jelenetére (Ann. I 65): a győzelmükben biztos germánok tombolva ünnepelnek, míg a rómaiak (*insomnes magis, quam pervigiles*) csüggedten kószálnak, úgy várják a reggelt és a halált.

Mindezeknél a részleteknél *drámaibb* — a szó szoros értelmében — a vég (32 skk.): A parthus vezér Crassus levágott fejét és kezét elküldi az uralkodónak, de közben azt a hírt terjeszti, hogy ellenfelét *élve* vonultatja fel a római *triumphus* megcsúfolására kieszelt maskarás menetben. Így is történik (persze egy hadifogoly beöltöztetésével), muzsikáló hetairák gúnydalai közepette, páratlan látványossággal (*θέα, spectaculum*) Seleukeia népének. (A keleti uralkodók hasonló szokásáról l. Curt. Ruf. VIII 9,28.) Itt van szó arról is, hogy egy római holmijai közt ott lelték Aristeidés pikáns „milétosi történeteit” (amit ez idő tájt L. Cornelius Sisenna latinra is lefordított).¹⁶ Ez megint csak a betolakodó rómaiak züllöttségét volt hivatva dokumentálni. A győzelmi ünnepek során a király fiának eljegyzése alkalmából egyebek közt előadatták Euripidés Bakkhánsnőit, amikor is Crassus fennen hordozott feje reprezentálta a görög tragédia „boldogító vadászsákmányát” (1172 *μακαρίαν θήραν*).

Látszólag ugyancsak elkanyarodtunk témánktól. Valójában egyáltalán nem tévesztettük szem elől a birodalmi főváros szenzációkra éhes közönségét. Okosabbak lennénk persze, ha közvetlen dokumentumok birtokában követhetnők nyomon a parthiai katasztrófa római fogadtatásának mozzanatait. Biztosan akadt Rómában is olyan borbélyműhely, mint annak idején a szicíliai *sikerek* hírét váró Athénban (Plut., Nikias 30), ahol hamarabb suttoztak a szörnyűségről, semmint a hatóságok értesülhetek volna róla. Nem tudhatjuk, hol és hogyan fogadta a hírt Catullus. Feltehetőleg szorgalmasabb olvasója volt Sisenna *Milésiaka*-fordításának, mint kortörténetének (vö. Dragma III 22 sk.), de az is lehet, hogy *otium*-ában hátat fordítván a köz-

¹⁵ Vö. Dragma III 174; Ant. Tan. 30 (1983) 302.

¹⁶ Vö. Schanz—Hosius: *Gesch. d. röm. Lit.* I¹ 325 sk. — Sisenna történeti művének egyik-másik töredéke Mommsent (Röm. Gesch. III 611: „kleinliche Detailmalerei des Grässlichen”) a hajdani almanach-novellák frázisaira emlékeztette. Plutarchos Crassus-életrajzának idézett részletei semmiben sem maradnak el Sisenna könnyfacsaró vagy hátborzongató leírásai mögött. A mai olvasók kíváncsiak volnának arra, hogy Catullus az egykorú római termékek közül pl. Volusius hírhedt *chartáit* (c. 26) olvasásra is használta-e. Alkalmasint nem irónikusan értendő viszont a Corn. Neposnak címzett ajánló vers: *ausus es unus Italorum omne aevum tribus explicare chartis doctis, Iuppiter, et laboriosis*.

nek, még csak a *sollicitum taedium* sem környezte, mint majd Horatiust Philippi után (C. I 14,17). Tény, hogy az „ezernyi” (sőt: háromszázezernyi!) barát közül is legkedvesebbnek mondott Veraniust kitörő örömmel fogadja, és alig várja, hogy hallhassa tőle a hispaniai élménybeszámolót (9,5 sk. *o mihi nuntii beati! Visam te incolumem audiamque Hiberum narrantem loca, facta, nationes...*, vö. Hor., C. I 36,3 skk.), — mint ahogy ő maga is (31,8 *peregrino labore fessus*) beszámolt baráti körben bithyniai (pénzszerző) útjának haszontalanságáról (10,9 skk.):

*respondi id, quod erat*¹⁷: *nihil neque ipsis,*
nec praetoribus esse, nec cohorti,
cur quisquam caput unctius referret...

Nyilván csalódnak most azok, akik költőnktől hősi gesztusokat várnának, és e helyett kitarulkozó őszinteséggel találkoznak. (Ezt szerette Stendhal annyira Catullus utódainak *desinvoltura*-jában?) Csodálkozunk ezután, ha azt sem titkolja, hogy neki nem imponálnak az *unicus imperator* (29,11; 54,7) páratlan hadi sikerei, ha a világségi országok gazdagságából csak a Mentuláknak jut, nem neki. A Nagy Sándort utánzó római „Nagyok” hódításainak éveiben született írásokban véletlenül sem kívánczik elő az *imperium* (vagy *finis*) *proferre*, a még további, a mitikus hősök határoszlopain (*monimenta!*)¹⁸ is túl, vagy éppen *extra anni solisque vias*¹⁹ hatoló terjeszkedés gondolata.

Catullus verseskötetkéje (*libellus, nugae*) nem közvetlenül kiaknázható történeti forrásmű. Akár szó szerinti mondanivalójának, akár rejtettebb utalásainak megfejtéséhez sok mindent kell mozgósítanunk, miközben néha nem mondhatunk le merésznek tűnő feltételezésekről sem, persze anélkül, hogy Hatvany Lajos Woepke professzorának „tudásra nem érdemes” (nicht wissenswert) érdektelenségeihez folyamodnánk.

Itt van például Catullus életrajzi adatainak kérdése. Annyit a sok bizonytalanságban bizonyosnak tekinthetünk, hogy a Hieronymus-féle krónika dátumai (szül. Kr. e. 87-ben vagy 88-ban; *XXX aetatis anno moritur*) egyáltalán nem vitathatatlank, sőt nagyon is vitathatók.²⁰ A közfelfogás szerint írásaiban az 54 utáni évekre semmi sem utalna. Rimócziné Hamar Márta gondolt arra, hogy Peleus és Thetis lakodalmanak leírása (64,32 skk.) semmiképpen sem lakodalmi hangulatot tükröz,²¹ és talán inkább *más összesereglésnek* a dokumentuma:

¹⁷ Vö. Hor., Sat. I 6,60 *quod eram, narro*.

¹⁸ Vö. Dragma IV 87 (a 16—18. jegyzettel).

¹⁹ Ehhez (Verg. Aen. VI 794 sk.) l. *Ed. Norden* kommentárját, melynek tételeit még akárhánypárhuzamos hellyel gyarapíthatjuk, pl. Curt. Ruf. IV 8,3 (Nagy Sándor vágyakozásáról): *paene extra terminos solis*.

²⁰ Vö. *R. Helm*: Hieronymus' Zusätze in Eusebius' Chronik. Philol. Suppl. 21/2 (1929) 39; *M. Schuster*: RE „Val. Catullus” 2356; *Ed. Fraenkel*: i. m. 111.

²¹ Ant. Tan. 43 (1999) 134 sk.

... domum conventu tota frequentat
 Thessalia, oppletur laetanti²² regia coetu...
 Deseritur Scyros, linquunt Pthiotica Tempe,
 Crannonisque domos ac moenia Larisaea,
 Pharsaliam coeunt, Pharsalia tecta frequentant.
 Rura colit nemo, mollescunt colla iuvenis,
 non humilis curvis purgatur vinea rastris,
 non glebam prono convellit vomere taurus,
 non falx attenuat frondatorum arboris umbras,
 squalida desertis rubigo infertur aratris...

(A folytatás: a királyi palota viszont aranytól-ezüsttől-elefántcsonttól tündöklök, ragyog.) Valamennyi helynév jó ismerősünk: mind a döntő pharsalosi csata hadszínterét juttatja eszünkbe. Az még csak hagyján, hogy a környékbbeliek az ünnepség színhelyére özönlenek (*frequentant* kétszer is; *conventu*, *coeunt*, *coetus* egy rakáson: újabb adalék Tac. Agr. 30,1 szöveghagyományának hitelességéhez, vö. *Dragma* IV 245); *odahagyják* Scyrost stb., és főképpen *felhagynak* minden békés munkával, a föld megművelésével, a szőlők gondozásával; az ekéket ellepi a rozsda, nem fénylenek, mint áldott békeidőkben. (Vö. Tib. I 10,45 skk.) Lucanus Pharsalos előtti seregszemlájében (Phars. III 169 skk.) ugyanígy ismétlődik a sok *deseritur*, *linquitur*; 288 *coiere... gentes*. Ha ez a megfigyelés helytálló, akkor az Ovidius bizonyága szerint fiatalon elhunyt Catullus (Am. III 9,61 *hedera iuvenalia cinctus tempora*) még Pharsalost is megérte, és a két Nagy közti összecsapás áldatlanságáról való vélekedését (vö. Verg., Georg. I 489 skk. és Aen. VI 826 skk.) kódoltan bár, de kifejezésre juttatta.

SUMMARY

Even though Catullus dedicated the collection of his lyric poems to a historian, this little volume can by no means be regarded as a primary historical source, nor his author can be considered a public figure. Notwithstanding, from the allusions of his poems, we can infer his subjective appreciation of the happenings at the stormy end of the republic and the intentions of his private antipathy. It would be, however, unnecessary to look for a coherent political thinking in them. In any case, on the basis of his coded messages, it can be regarded as probable that — contrary to the biographical report of Hieronymus — he survived even the fall of the republic at Pharsalus.

Keywords: Catullus, Caesar, Crassus, Pharsalus

²² Ha Catullus sorai valóban nem annyira *nász*, mint inkább *gyász*dálnak volnának értelmezendők, akkor a *laetans* jelző sem 'vidámat' jelent, legfeljebb '(egyelőre) örvendezőt', vö. Tac., Hist. II 70,2: *quae* (a bedriacumi csatátérre vezető út babérlombokkal és rózsaszirmokkal való felhíntése, „királyok módjára”) *laeta in praesens mox perniciem ipsis fecere*; a sokezer temetetlen halott látványával mit sem törődő Vitellius pedig — *laetus et tam propinquae sortis ignarus* (70,4) — elvakultságában előlegezi a hálaáldozat bemutatását.